

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ
OSMANLI'DA BATILILAŞMA DÖNEMİNİN DİNAMİKLERİ
TARİHSEL ÇERÇEVE, TOPLUM VE KÜLTÜR

KASIM - 2009

ANKARA

8. Osmanlı'da Batılılaşma Döneminin Dinamikleri

Anahtar Kelime: Batılılaşma, Kültür, Sanat, Mimari.

Kısaca “Batılılaşma” olarak adlandırılan Osmanlı'daki değişimler bir takım temel olgulara dayanmaktadır. Lale Devri'yle başlayan Batı'ya öykünme, sonrasında askeri alandaki yenileşme çabaları, bunu izlen Tanzimat ve Islahat fermanları ile Meşrutiyet'in yolunu açan II. Abdülhamid dönemi, değişimin temel dinamiklerini teşkil eder.

Viyana kapılarına kadar dayanan Osmanlı Devleti uzun bir durgunluk döneminden sonra 18. yüzyıla doğru siyasi ve askeri gücünü yitirir. Ardarda gelen askeri yenilgiler ve toprak kayıpları üzerine Osmanlı, mecburen Batı'ya yönelir. Avrupa'nın önlemez yükselişine karşı bir ilgi uyanır, gelişmeler izlenmeye çalışır. Kısa süreli olsa barış ve huzurun hüküm sürdüğü III. Ahmed Dönemi (1703-1730) İmparatorluğun kendini toparlanması ve yenilemesi açısından bir fırsat olarak düşünülür. Avrupa devletleriyle resmi düzeyde ilişkiye geçilerek buradaki gelişmeler irdelenir. Ancak, Batı'nın teknolojik ve ilmi gelişmelerinden çok yaşam tarzı ve sanatı üzerinde durulur. Batıya öykünen zevk ve sefa eğlenceleri düzenlenir. “Lale Devri” olarak adlandırılan bu dönem giderek dışa dönük bir karakter kazan yaşam tarzını başlatır.

Lale Devri'nden Tanzimat'a kadar olan süreç, daha çok askeri ve ona bağlı olarak eğitim alanında yeniliklerin görüldüğü bir dönemdir. Bu bazı teknik gelişmeleri de beraberinde getirir. Ordunun ıslahı için açılan kışla ve okullar için Batılı uzmanlara kapılar açılır. Nitelikli askerler yetiştirmek amacıyla Batılı eğitim ilkeleri Osmanlıya girer. Batı normlarına göre Nizam-ı Cedid adında yeni orduyu kurulur. Modernleşme çabaları yeni ordu dışında, Avrupa'nın ilim ve sanat alanındaki gelişmeleri de kapsar. Birçok ilmi ve askeri eser tercüme edilir. Okullarda teknik dersleri yanında resim, felsefe, astronomi ve dil dersleri verilir. Başta, ordunun çağdaştırılması amacıyla gelen yeni teknoloji, yeni okul, yeni kışla yapıları ile bunların uygulayıcısı olarak gelen Batılıların taşıdıkları yeni imgeler Osmanlı batılılaşmasının ilk adımlarıdır. II. Mahmud'un (1808-1839) yenileşmenin önündeki en büyük engel olan “Yeniçeri Ocağı”nı kaldırması ve “Sened-i İttifak”ın imzalanarak ayanların bir güç olarak tanınması yeni bir dönemi başlatır. Yenileşme hareketlerinin daha hızlı ve sistemli bir şekil alır. Bu dönemde toplum yaşantısına giren yeni düzenler, biçimler ve eğilimler kendin sonrakileri de derinden etkiler.

Sultan Abdülmecid'le birlikte başlayan Tanzimat Dönemi, Osmanlı'nın modern bir devlet teşkilatlanmasına gittiği evredir. İmparatorluğun içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtulmanın siyasi, idari ve sosyo-ekonomik alanda yapılacak yeniliklerle mümkün olacağına inanılarak oluşturulan Tanzimat Fermanı (1839), genel olarak din ve ırk farkı gözetmeksizin herkesin temel hak ve hürriyetlerinin korunması üzerine kuruludur. İnkılâpçı bir Rönesansı esas aldığı ve Türklerin ilk halklar beyannamesi olarak kabul edilen bu vesikayla, din devletinden hukuk devletine geçişin temelleri atılır. Eğitim ve idari alanda batı normlarında yeni kurumlar oluşturulur. 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı Tanzimat'ın devamı niteliğindedir. Aslında Hıristiyan ulusun haklarını düzenlemek ve korumak amacıyla Osmanlı Devleti'ne dayatılan hükümleri içeren ferman, ferdi hakların alt yapısını oluşturmuş ve bir bakıma meşrutiyetçi akımın yolunu açmıştır. Osmanlı'nın hemen hemen bütün müesseselerini yenileştirecek, hatta dayandığı fikri esaslarda derin değişimler yapacak nitelikteki Islahat Fermanı, Meşrutiyet'e kadarki sürecin siyasi argümanı olur. Gerek Tanzimat gerekse Islahat Fermanı'yla, Osmanlı toplumunun gündelik hayat biçiminin oluşturan mahallenin sosyo-kültürel çerçevesi yıkılmış, dışa kapalı geleneksel içeriği çok merkezli bir kent yaşantısı içersinde erimeye başlamıştır.

Avrupa'daki güç dengelerinin değişmesi, iç ve dış ayaklanmalar çağdaşlaşma yönündeki nemli bir adımı oluşturan Tanzimat rejiminin sonunu getirir. Tanzimat'ın siyasi düşüncesinde olgunlaşmış ve batılı anlamdaki özgürlüğün temsilcisi olan bir gurup aydının meydana getirdiği "Yeni Osmanlı"cular siyasal bir güç oluşturur. Bunların baskısıyla II. Abdülhamid tahta getirilerek Türklerin ilk anayasası olarak kabul edilen Kanun-i Esasi (1876) ilan edilir. Osmanlı aydının ülkeyi Batılılaştırma arzusunun bir belgesi olan bu anayasa Osmanlı tarihi içinde bir dönüm noktası teşkil eder. Yeni anayasa gereği Meşrutî yönetime geçilir. Ancak, kısa süren bu denemeden sonra II. Abdülhamid'in "İstibdat" dönemi başlar.

Abdülhamid'in baskı rejimi ordu bünyesindeki isyancı gurupların örgütlenmesine yol açar. "Jön Türkler" adını alan bu örgütlenme Cumhuriyet'in temellerini atacak olan İttihat ve Terakki Cemiyetini kurar. Ordu ve yönetimde ağırlığı hissettiren İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908'de II. Meşrutîyet'i ilan ettirir. Ardından çıkan 31 Mart Ayaklanması ile II. Abdülhamid tahttan indirilir. Yerine geçen oğlu IV. Mhmed Reşad'ın gölgesinde İttihat ve Terakki yönetimi başlar. Cumhuriyet'in de temellerini atacak olan İttihat ve Terakkinin "ulusçuluk" politikası çok uluslu Osmanlı Devleti'nin de sonunu getirir.

Kaynak (Source):

Akşin, Sina, "Siyasal Tarih (1789-1908)", *Türkiye Tarihi-3*, 2002, 77-187.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara, 1997.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara 1973.

Berkes, Niyazi, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Ankara 1975.

Beyhan, M. Ali, "Yeniçeri Ocağının Kadırlılışı Üzerine Bazı Düşünceler "Vak'a-yı Hayriyye", *Osmanlı*, C.7, 1999, s.258-272.

Bilim, C. Yalçın, "Osmanlı'da Eğitimin Çağdaşlaşması Askeri Okullar", *Osmanlı*, C.5, 1999, s. 237-244.

Ersoy, Osman, *Türkiye'ye Matbaanın Girişi*, Ankara 1959.

Evin, Ahmet, "Batılılaşma ve Lale Devri", *İstanbul Armağanı 4*, 2000, s.41-60.

Haniođlu, M. Şükrü, "Osmanlıcılık", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.5, 1985, s.1389-1393.

Haniođlu, M. Şükrü, "Türkçülük", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.5, 1985, s.11394-1399.

İnalcık, Halil, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-i Hümayûnu", *Bellekten*, XXVIII, 1964, s. 603-622;

Karal, E. Ziya, "Tanzimat'tan Evvel Garplılaşma Hareketler (1718-1839)", *Tanzimat-I*, 1940, s. 12-30;

Karal, E. Ziya, *Nizam-ı Cedide Dair Lâyihalar*, Ankara (1943); Karal, E. Ziya, *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, İstanbul 1999.

Kılıçbay, M. Ali, “Osmanlı Batılılaşması”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, 1985, 147-152; Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 2000.

Tanör, Bülent, “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, 1985, s.10-26.

Tekeli, İlhan “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.2, 1985, s.456-475.

Tunaya, T. Zafer, “1876 Kanun-ı Esasîsi ve Türkiye’de Anayasa Geleneği”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, 1985, s.27-39.

Tunaya, T. Zafer, *Batılılaşma Hareketleri-I*, İstanbul (1999); Yolalıcı, M. Emin, “XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, *Osmanlı*, C.5, 1999, 218-296.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Kıymet GİRAY / Dr. Mesut DÜNDAR	Prof. Dr. Kıymet GİRAY	Prof.Dr. Hale KÜNİÇEN

8.1. Tarihsel Çerçeve, Toplum Ve Kültür

Anahtar Kelime: Batılılaşma, Kültür, Sanat, Mimari.

Yaklaşık iki yüzyıllık bir süreci kapsayan Osmanlı modernizasyonu veya yenileşme anlamındaki “Batılılaşma” Lale Devri ile başlatılır. III. Ahmed Dönemi’ni (1703-1730) kapsayan “Lale Devri”nde Osmanlı ilk kez yüzünü Batı’ya döner. Karşısında aciz duruma düştüğü Batı’yı tanıma gayretine girer. Başta Fransa olmak üzere Batı Avrupa devletleriyle dostane ilişkiler yürütülerek çeşitli elçiler gönderilir. Bu elçilerin raporları ve gönderdikleri görsel malzemelerle Batı medeniyetini tanımaya çalışır. Batı’da kraliyet ve aristokrat kesimin hüküm sürdüğü yaşan tarzının benzeri Osmanlı sarayına aktarılır. Sultanların yaşamındaki bu değişimler sanat ve mimarideki değişimleri de beraberinde getirir.

Lale Devri’nin yenilikçi ruhu sonraki dönemlerde kendini, daha çok askeri ve ona bağlı olarak eğitim alanında gösterir. Avrupa’daki iç çekişmeler ve kişisel nedenlerle Osmanlı hizmetine giren yabancı uzmanlar ordunun modernizasyonunda ve yeni kurumların oluşmasında etkili olurlar. Yeni askerî kışla ve okullar kurulur. Bunu Mühendishane ve Tıbbiye’ler izler. Avrupa’dan ithal edilen her yeni kurum mimarisini de beraberinde getirir. Kentin mimari karakterini değiştiren kışlalarla birlikte ona bağlı olarak askeri hastaneler ve okullar inşa edilir. Tanzimat’a kadar uzanan bu dönemde yeni işlevlere göre şekillenen yapı tipleri dışında, geleneksel yapıların bezemesin de Rokoko, Barok ve Ampir gibi Batılı üsluplar egemen olur. Aynı zamanda Avrupa ile geliştirilen ilişkiler sonucunda açılan elçiliklerle birlikte birçok sanat ve bilim insanları da İstanbul’a akın eder. Onların taşıdığı yeni imgeler Osmanlı’nın Batı’yı daha somut biçimde tanımasını sağlarken, Batı tazı yaşamın da öncüleri olurlar.

Abdülmecid’in tahta çıkışıyla yürürlüğe giren Tanzimat ve onun devamı niteliğindeki Islahat Fermanı, temelde tüm halka eşit hakların verilmesini öngörür. Bütün bunlar Osmanlı toplu düzeni ve yaşantısında temel değişikliklere neden olur. Özellikle ticari alanda gayrimüslimlere tanınan ayrıcalıklar bir burjuva kesiminin oluşturur. Zengin gayrimüslimlerin yerleşim alanı olan Beyoğlu ve Galata gibi bölgeler, işhanı, pasaj, banka, otel, kafe gibi yeni işlevsel binalar ve bunları izleyen tiyatro, kabare gibi eğlence mekânlarıyla kültür ve ticaret merkezi haline gelir. Bunların yanında cami, türbe, han, hamam vb. geleneksel yapıların inşası devam etmekle birlikte mimari program içindeki ağırlığı azalmaya başlar. Yeni kurum ve kavramlarla birlikte gelen işlevsel yapı türleri kentlerin yeni yüzü olmuştur. Yabancı veya Levanten mimarlar elinde şekillenen çeşitli üsluptaki yeni yapılar kentlere Batılı bir görünüm kazandırır. Yeni protokol düzenine göre inşa edilen yeni saraylar da Batılı görünümüleriyle kent fizyonomisinde yerini alır. Bunu diğer resmi yapılar izler.

Bu dönemde özellikle eğitime önem verilerek bugünkü anlamda ortaokul (İdadi), lise (Sultani) ve üniversiteler (Dârülfünun) kurulur. Eğitimden kılık kıyafete kadar modern nitelikli bu okullarda yetişen öğrenciler Tanzimat adamı diyebileceğimiz aydınları ortaya çıkarır. Batı kültürünün yerleşmesinde önemli rol oynayan bu aydınlar “Yeni Osmanlılar” hareketinin de hazırlayıcısıdır. Osmanlı’nın ilk gazetelerini de çıkaran bu zümre ileride meşrutiyet yönetiminin de güçlü sesleri olur.

Avrupa’ya giden tek Osmanlı sultanı olan Abdülaziz gezisi sırasında gördüğü sanat eserlerinden esinlenerek kendi heykelini yaptırır. Aralarında ünlü isimlerinde bulunduğu bir grup yabancı ressamı çevresinde toplar, resim eğitimi için Paris’e öğrenciler yollar. Resimli

gazete ve dergilerin basılmasına izin verir. Abdülaziz'in saltanat yılları, idari ve eğitimin yanı sıra sanat ve kültürel değişimlerin hız kazandığı dönem olur.

Batılı anlamda birçok yeniliğe imza atan Abdülaziz devletin iflasından sorumlu tutularak tahttan indirilir. Yerine Meşrutiyet rejiminin kurulması şartıyla II. Abdülhamid getirilir. İç ve dış isyanların baş gösterdiği bu dönemde çağdaşlaşma alanındaki adımlar aynı hızla sürdürülür. Eğitime öncelik verilerek, yurdun her yerine çok sayıda okul inşa edilir. Bunlar arasında Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürecektir olan Sanayi-i Nefise Mektebi (1883) ve Hendese-i Mülkiye (1884) gibi okullar da vardır. Kız liselerinin açılması kadının toplum statüsündeki yerini değiştirir. Osmanlı kadınının hayatında kayda değer gelişmeler görülür. Özgür çalışma hayatına girerek özellikle eğitim alanında önemli yer kazanırlar. Kadınların yeni iş dallarında boy göstermesi Osmanlı aile yapısının da modernleşmesinde baş rol oynar.

II. Abdülhamid'in baskı rejimine karşı aydın gurupların başı çektiği halk örgütlenmeleri başlar. Avrupa'dakine benzer koyu bir siyasi hayatı görüldüğü dönme girilir. "Jön Türkler" adındaki örgütlenme partileşerek İttihat ve Terakki Cemiyetini kurar. Aydın kesimin desteğini alan partinin ulusçuluk politikası her alanda yaygınlık kazanır. Sanat ve mimaride ulusal bir üslup yaratılır.

Kaynak (Source):

- Aksoy, Bülent, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Musiki ve Batılılaşma", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.5, 1985, 1212-1236
- Akşin, Sina, Jön Türkler ve İttihat Terakki, Ankara (1998)
- Akşin, Sina, "Siyasal Tarih (1789-1908)", *Türkiye Tarihi-3*, 2002, 77-187
- And, Metin, "Tanzimat ve Meşrutiyet Tiyatrosu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.6, 1985, 1608-1622
- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara (1997)
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara (1973)
- Birinci, Ali, "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Kuruluşu ve İlk Nizamnâmesi (1895)", *Osmanlı*, C.2, 1999, 401-409
- Çobanoğlu, Özkul, "Osmanlı Devleti'nde Türk Halk Kültürü'nün Değişim ve Dönüşüm Dinamikleri", *Osmanlı*, C.9, 1999, 51-71
- Ersoy, Osman, *Türkiye'ye Matbaanın Girişi*, Ankara (1959)
- Işın, Ekrem, "19.yy'da Modernleşme ve Gündelik Hayat", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.2, 1985, 538-563
- Kılıçbay, M. Ali, "Osmanlı Batılılaşması", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, 1985, 147-152
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara (1970)
- Meriç, Nevin, *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi: Âdâb-ı Muâşeret 1894-1927*, İstanbul (2000)
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul (2000)
- Tampınar, A. Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul (2006)
- Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişimleri - Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, İstanbul (1959).

İlişki (Relation): Tarih 4.2. Osmanlı Tarih ve Kültüğü; Edebiyat 2.3.3. Klasik Türk Ede.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Kıymet GİRAY / Dr. Mesut DÜNDAR	Prof. Dr. Kıymet GİRAY	Prof.Dr. Hale KÜNİÇEN

